

Министерство образования Республики Беларусь
Учреждение образования «Барановичский государственный университет»
Студенческое научное общество БарГУ

СОДРУЖЕСТВО НАУК. БАРАНОВИЧИ-2016

Материалы XII Международной
научно-практической конференции
молодых исследователей

(Барановичи, 19—20 мая 2016 года)

В трёх частях

Часть 1

Барановичи
БарГУ
2016

В часть 1 сборника материалов XII Международной научно-практической конференции молодых исследователей «Содружество наук. Барановичи-2016» включены материалы докладов по актуальным проблемам различных научных направлений: филологические науки (русский, белорусский языки); лингвистика (английский, немецкий языки); методика преподавания иностранного языка, правоведение.

Сборник адресован преподавателям и студентам учреждений высшего образования, магистрантам, аспирантам.

Редакционная коллегия:

А. В. Никишова (гл. ред.), А. В. Прадун, В. Н. Кременевская (отв. секретари),
О. Н. Фенчук, Т. М. Пучинская, А. А. Савко, Н. А. Егорова, М. В. Андрияшко

Рецензент

кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой германских языков факультета международных отношений Белорусского государственного университета М. Ф. Арсентьева

Спіс цытуемых крыніц

1. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: больш за 65 000 слоў / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. 2-е выд. Мінск : БелЭн, 1999. 784 с.
2. Піваварчык Т. А. Ласкавае слоўка, як сонейка, грэе: пра ўжыванне ўстойлівых выразаў са словамі ласка, ласкавы, ласкава // Род слова. 2002. № 10. С. 27—30.
3. Шамякін І. П. Збор твораў : у 23 т. / Нац. акад. навук Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ. Мінск : Маст. літ., 2014. Т. 23. Публіцыстыка. Лісты. Летапіс жыцця і творчасці. 799 с. : іл.
4. Там жа. С. 181.
5. Там жа. С. 213.
6. Там жа. С. 206.
7. Там жа. С. 222.
8. Там жа. С. 240.
9. Там жа. С. 254.
10. Там жа. С. 268.
11. Там жа. С. 276.
12. Там жа. С. 277.
13. Там жа. С. 177.
14. Там жа. С. 218.
15. Там жа. С. 225.
16. Там жа. С. 184.
17. Там жа. С. 196.
18. Там жа. С. 204.
19. Там жа. С. 205.
20. Там жа. С. 214.
21. Там жа. С. 216.
22. Там жа. С. 233.
23. Там жа. С. 237.
24. Там жа. С. 275.
25. Там жа. С. 180.
26. Там жа.
27. Там жа. С. 181.
28. Там жа.
29. Там жа. С. 182.
30. Там жа. С. 184.
31. Там жа. С. 188.
32. Там жа. С. 190.
33. Там жа.
34. Там жа. С. 191.
35. Там жа. С. 227.
36. Там жа. С. 230.
37. Там жа. С. 231.
38. Там жа.
39. Там жа. С. 232.
40. Там жа. С. 200.
41. Там жа. С. 238.

УДК 811.161.3'36:82-31Мележ

Л. Ю. Барушка

Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы

ЭКСПРЭСІЎНЫЯ ДЗЕЯСЛОВЫ СА ЗНАЧЭННЕМ СІЛЫ ДЗЕЯННЯ Ў МОВЕ «ПАЛЕСКАЙ ХРОНІКІ» І. МЕЛЕЖА

Уводзіны. Многія лексічныя адзінкі, акрамя асноўнага, прадметна-лагічнага значэння, валодаюць яшчэ і канатацыйным, дадатковым значэннем, якое вызначаецца эмацыянальна-экспрэсіўным або функцыянальным характарам. Канатацыйнае значэнне змяшчае стылістычную інфармацыю, што і прыводзіць да функцыянальна-стылявой замацаванасці слова, тым самым абмяжоўваючы магчымасці яго ўжывання пэўнымі сферамі і ўмовамі зносін.

Асноўная частка. Да канататыўных элементаў лексічнага значэння даследчыкі (В. С. Ахманова) адносяць семантычныя і стылістычныя адценні слова, якія служаць для выражэння рознага роду экспрэсіўна-ацэначных абертонаў і могуць надаваць высокую ўрачыстасць, гулівасць, натуральнасць, фамільярнасць і г. д. У якасці кампанентаў семантыкі слова выступаюць асобныя канататыўныя прыкметы — стылёвыя, эмацыянальныя, ацэначныя, вобразныя, якія з'яўляюцца асноўнымі спосабамі выражэння экспрэсіўнасці. Гэтыя стылістычныя прыкметы маюць пастаянны характар і ўзнаўляльнасць у пэўных умовах. Стылістычныя канатацыі па сваёй прыродзе неаднародныя. Выдзяляюць дзве іх разнавіднасці: эмацыянальна-экспрэсіўную афарбоўку моўных сродкаў і іх функцыянальна-сталістычную афарбоўку.

Експрессія — адна з найважнейшых уласцівасцей мовы, якая выкарыстоўваецца ў зносінах паміж людзьмі. Пры дапамозе экспрэсіі можна выказаць ацэнку, стаўленне, эмоцыі, можна расставіць сэнсавыя акцэнтны ў інтэнцыі, разнастаіць гаворку. «Экспрэсіўная лексіка акумулюе ў сабе як уласнамоўную, так і культуралагічную інфармацыю. Выражэнне экспрэсіі звязана з адлюстраваннем часава канкрэтных і адвечных, наіўных і навуковых уяўленняў аб катэгорыі нормы, меры, адпаведнасці/неадпаведнасці. Логіка-філасофскі аспект экспрэсіўнага значэння фарміруюць кваліфікацыйныя адносіны моўцы да фактаў навакольнай рэчаіснасці. Лінгвістычную сутнасць экспрэсіі складае аб'ектывацыя моўнымі сродкамі кваліфікацыйнай інтэнцыі з мэтай выкліку пэўнай рэакцыі чытача» [1, с. 113].

Экспрэсіўнасць слова любой часціны мовы звязана з уяўленнем аб надзвычай высокай або вельмі нізкай ступені праяўлення пэўнай прыкметы, якасці і г. д. Гэтая ступень у адносінах да дзеяслова можа быць абазначана як інтэнсіўнасць, або энергетычная насычанасць. Як паказвае аналіз дзеяслоўнай лексікі ў мове «Палескай хронікі» І. Мележа, яе, гэту інтэнсіўнасць, могуць праяўляць дзеясловы са значэннем сілы дзеяння — празмернай або недастатковай.

Празмерная сіла дзеяння або працэсу найбольш адэкватна выражаецца праз сему «моцна». З ёй у мове «Палескай хронікі» І. Мележа адзначаюцца дзеясловы, якія ўжываюцца ў аўтарскай мове як яркія сродкі выражэння экспрэсіі:

– *аперазаць* ‘моцна ўдарыць, агрэць’: *Хоня рынуўся да коней, аперазаў пугаю мышастую сваю, супакоіў каня* [2, с. 133];

– *ашаламіць* ‘моцна ўразіць, здзівіць, азадачыць, зрабіць моцнае ўражанне’: *Ён [Башылкоў] раптам ашаламіў: — А то, можа, у мястэчка давай? — Апярэджаваючы яе пытанне, дадаў: — У мястэчку лягчэй будзе вучыцца* [3, с. 218];

– *глушыць* ‘моцна хаваць, не даваць развівацца пачуццям (пра адчай)’: *Няпростыя пачуцці турбавалі Башылкова, калі ён раіў Кудраўцу, як арганізаваць моладзь, каб вывесці раён з прарыву, узняць тэмпы калектывізацыі. І надзеі, і сумненні, і цвярозая ацэнка, і легкадумныя мары — усяго было ў яго пачуццях, з якіх упарта лез, намагаўся адолець усё адчай. Башылкоў глушыў адчай, стараўся не паддавацца* [4, с. 108];

– *грымець* ‘утвараць моцныя гукі (пра сэрца)’: *Стрэлу не было. Ужо ад’ехалі нямала, а сэрца гулка грымела* [5];

– *дурэць* ‘моцна сваволіць (пра дзяцей)’: *Тады ж, у тую ноч, усім ім за сталом было вельмі весела. Дзеці дурэлі, рагаталі, смяяліся па-маладому, закахана тулілася Вера. Молада, хораша было і Апейку* [6];

– *калаціцца* ‘моцна дрыжаць, хістацца’: *Яўхім прыпыніўся, як бы разважаючы. А думаць было цяжка: сэрца шалёна калацілася, у скроні біла кроў, у галаве стаяў вазжкі туман* [7, с. 102];

– *крышыць* ‘моцна біць, знішчаць’: *Малакультурны і грубы — а дзе ты знойдзеш даволі культурных, адукаваных? Мала іх. Ды і ці многа сярод гэтых культурных, адукаваных так адданных, з такой рашучасцю! І гэта ў такой абстаноўцы, дзе неабходны цвёрдыя, жалезныя! Здольныя крышыць ворага, рушыць усё, што на шляху замінае. Гэты — цвёрды, гэты — крэмень, барацьбіт* [8];

– *няньчыцца* ‘моцна апякаць, празмерна клапаціцца аб кім або чым-небудзь’: *Ніякіх мер не прыняць да адкрытых варожых выступленняў, няньчыцца з такімі небяспечнымі элементамі, даваць разгульваць ім на волі!* [9];

– *рагатаць* ‘моцна, гучна смяяцца’: *Не зарабілі ічэ на снаданне! — весела кінуў позірк на Міканора Дубадзел. Ён зарагатаў. — Зарабіць трэба, яно!* [10].

Адзначаюцца таксама дзеясловы з празмернай сілай дзеяння або працэсу, якія ўжываюцца ў мове персанажаў твора. Яны з’яўляюцца яркім характарыстычным сродкам гаворкі персанажа, выражаюць адносіны адрасанта да свайго суразмоўніка:

– *віснуць* ‘моцна прыставаць да каго-небудзь’: *[Акуліна да Ганны] Але калі Ганна ўзяла цэбар, не ўтрывала, неспадзеўкі папракнула: — І не сорам!.. Віснуць на хлопцы, пры людзях!* [11];

– *драць* ‘моцна гаварыць, крычаць, пець’: *Кваканне іх поўніла дзённую млоснасць, вечарам і ўночы дралі яны горла, як асатанелья, на ўсе лады* [12];

– *заенчыць* ‘моцна, жаласна застагнаць ад болю, пакуты’: *Прайшоўся яшчэ трохі, сказаў тонам, у якім таілася нешта грознае: — Нічога. Скора возьмемся так, што заенчаць Глушакі!* [13];

– *склешчыцца* ‘моцна з’яднацца, закахацца’: *Ён (Васіль) не заўважаў, як конь прайшоў загуменную дарогу, як завярнуў на ўзбодатак. Успамінаў слова за словам яе гаворку, тое, што казаў Зайчык Іван, зазірнуўшы к яму ў гумно: «Не першы раз ёто! Даўно ўжэ склешчыліся, толькі што не бачыў ніхто... Шчэ як у Юравічах сядзеў, пачалося!..»* [14];

– *сохнуць* ‘моцна жадаць’: *Ён добра ведаў, што не закаханы. Яўхім нават з пагардай думаў пра яе. «Було б аб чым думаць, па чым сохнуць! Дзеўка б была якая асаблівая. А то ж грудзі як грудзі, ногі як ногі... Грудзі — нават дробныя, як яблукі. І ногі танкаватыя, кволяя...»* [15];

– *счатицца* ‘пачаць моцна спрачацца, схпіцца ў бойцы’: *Барадаты важка зашамацеў саломая, сеў. — Ну, счатиўся ён са мною, міліцынер гэты, Радзівон. З нашых сам, тульгавіцкі. Без штаноў нядаўна па вуліцы гайсаў. А тут — улась, не крані яго* [16];

– *упяцца* ‘моцна напружыць свае сілы’: *У вачах яго [Васіля] яшчэ было сумненне — а можа, гэта ўсяго выдумка? — Ну, чаго ўпяўся? — нядобра прамовіў Шабета. — Бегці, можа, думаеш?!* [17].

Дзеясловы са значэннем недастатковай сілы дзеяння або працэсу маюць у складзе свайго значэння сему «слаба». З ёй у мове «Палескай хронікі» І. Мележа вылучаюцца наступныя дзеясловы:

- *засінець* ‘пачаць утвараць слабыя сіплыя гукі’: *У старым узнялася раўнівая злосць. Сярдзіта, з крыўдай засінеў*: — *А тут — бацько няхай адзін! Бацько няхай адзін мучыцца! Даждаўшыся добрых сыноў!..* [18];
- *ківацца* ‘слаба, рытмічна хістацца з боку ў бок’: *Гэта было вельмі дарэчы, што Казачэнка аказаўся ў сельсавеце і цяпер ківаўся разам з Башлыковым у вазку* [19];
- *лінець* ‘слаба, ледзь-ледзь трымацца’: *Яе мала хвалявалі размовы, якія раз-пораз ішлі ад розных людзей: што ў калектыве — нелады, што ледзь не ўсе, хто ўступіў, — недавольны і што калектыў — ледзь лініць і з дня на дзень можа скончыцца* [20];
- *мармытаць* ‘гаварыць слаба, ціха і невыразна’: *Калі дужымі і хуткімі рухамі выцерся і пакіраваў назад у свой пакой, злавіў сябе на тым, што мармыча нейкую вясёлую мелодыю* [21];
- *папахваць* ‘слаба адчувацца, сведчыць пра набліжэнне чаго-небудзь’: *«Прыбіральшыцца». Можна падумаць, што сам — сакратаром нарадзіўся. Не з таго пачынаў. Колькі прайшло з той пары, як сам падмятаў за кульгавым шаўцом? А ўжо — арыстакратычныя замашкі. Арыстакратычныя не арыстакратычныя, а мяшчанскія — то яўна. Меічанінам добра папахвае* [22];
- *пасміхвацца* ‘смяяцца слаба, крыху, трохі’: *Калі падаваў падпісаную зводку, здзівіўся: Міша паранейшаму пасміхваўся. З нейкім нібы намёкам* [23];
- *шыркаць* ‘утвараць слабыя шыпячыя гукі’: *Расставіўшы па-мужчынску ногі, моцна ўпінаючыся ў грунт, ён размашыста правёў касой, і трава шыркнула, паслухмяна лягла злева акуратнай купкай; ў Васіля ўсё гэта ёсць. Глядзіце, як ладна шыркае ў яго каса, як кладзецца, даўжэе рад! «Ш-шырк, ш-шырк», — згодна прамаўляла ў лад Васілёвым думкам каса* [24].
- *хліпаць* ‘ціха, слаба плакаць, усхліпваць’ і *захліпаць* ‘ціха, слаба заплакаць, усхліпнуць’: *Калі Васіль стаў накручваць парыжэлыя анучы, замотваць аборы, ціха назірала і толькі сутаргава хліпала, выціраючы вочы вялікімі патрэсканымі пальцамі* [25]; — *Загубіць захацела [Акуліна да Ганны] усіх! Калі сваёй галавы не шкода, то падумала б хоць пра бацькаву! Пра Хведзьку падумала б! — А вы б пра Васіля падумалі! — у голасе Ганны захліпаў плач* [26].

Яны ўжываюцца пераважна ў аўтарскай мове, дапамагаючы зрабіць апавяданне экспрэсіўна насычаным і змястоўным.

Заклучэнне. Экспрэсіўныя дзеясловы са значэннем празмернай або недастатковай сілы дзеяння сустракаюцца ў мове «Палескай хронікі» І. Мележа даволі часта і выражаюцца праз семы «моцна» і «слаба». З іх дапамогай аўтар паказвае сілу выканання дзеяння героем, яго асабістыя, суб’ектыўныя адносіны да выканання дзеяння або да дзеяння, што выконваецца іншай асобай. Яны — частка ядра экспрэсіўнай лексікі твора — рэалізуюць значэнне максімальнай інтэнсіўнасці, або энергетычнай насычанасці дзеяння, зыходзячы з актуальных магчымасцей суб’екта.

Спіс цытуемых крыніц

1. Маліцкі Ю. В. Экспрэсіўныя дзеясловы сучаснай беларускай літаратурнай мовы: зместава-тэматычны аспект // Весці Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманітар. навук. 2009. № 2. С. 113—117.
2. Мележ І. Збор твораў : у 10 т. Мінск : Маст. літ., 1982. Т. 6 : Подых навалніцы : раман з «Палескай хронікі». 573 с.
3. Мележ І. Збор твораў : у 10 т. Мінск : Маст. літ., 1983. Т. 7 : Завеі, снежань : раман з «Палескай хронікі». 558 с.
4. Там жа.
5. Там жа. С. 71.
6. Там жа. С. 187.
7. Мележ І. Збор твораў : у 10 т. Мінск : Маст. літ., 1983. Т. 5 : Людзі на балоце : раман з «Палескай хронікі». 398 с.
8. Мележ І. Завеі, снежань. С. 176.
9. Там жа. С. 159.
10. Там жа. С. 122.
11. Мележ І. Людзі на балоце. С. 72.
12. Там жа. С. 43.
13. Мележ І. Завеі, снежань. С. 15.
14. Мележ І. Людзі на балоце. С. 242.
15. Там жа. С. 99.
16. Там жа. С. 108.
17. Там жа. С. 68.
18. Мележ І. Завеі, снежань. С. 26.
19. Там жа. С. 163.
20. Там жа. С. 28.
21. Там жа. С. 196.
22. Там жа. С. 209.
23. Там жа. С. 202.
24. Мележ І. Людзі на балоце. С. 25.
25. Там жа. С. 69.
26. Там жа. С. 58.